

Tussen voorspellen en veronderstellen

Enkele opmerkingen over de toekomstscenario's van de Maatschappelijke Discussie Energiebeleid

DR. A. B. T. M. VAN SCHAİK*

Inleiding

In het *Tussenrapport* van de Stuurgroep Maatschappelijke Discussie Energiebeleid worden vier toekomstverkenningen gepresenteerd 1). Deze scenario's strekken zich uit tot het jaar 2000. Ze zijn bedoeld als duidelijk van elkaar onderscheiden varianten waaruit met het oog op een toekomstig energiebeleid zou kunnen worden gekozen. Deze bedoeling komt naar onze smaak echter niet goed uit de verf. De gebaande wegen bevatten in macro-economisch opzicht namelijk opvallende overeenkomsten. Ze hebben bijvoorbeeld gemeen dat de groei van de arbeidsproductiviteit in belangrijke mate achterblijft bij de trend die voor de afgelopen decennia is waargenomen. Bovendien komt in alle gevallen een inflatietempo uit de bus dat nagenoeg gelijk is aan dat in het buitenland.

De overeenkomsten tussen de scenario's wekken de suggestie dat er in termen van economische groei kennelijk weinig te kiezen valt: het gaat in doorsnee genomen om een nagenoeg stilstaande welvaart gemeten in termen van de consumptie per hoofd van de bevolking. Zien we af van de veronderstelling dat het beschikbare werk zou worden herverdeeld, dan gaat de lage groei gepaard met een blijvend hoge werkloosheid, zelfs in de meest optimistische projectie. Dat het totale energiegebruik in het ene scenario iets daalt en in het andere wat toeneemt, lijkt op deze wijze bezien een uitkomst van secundaire betekenis 2).

Het economische gedeelte van de toekomstberekeningen is gemaakt met behulp van economische modellen. Driehuis, Van Ierland en Van den Noord hebben onlangs in *ESB* nog laten zien hoe een en ander in zijn werk is gegaan 3). In hun overzicht beschrijven de auteurs vooral de techniek en de resultaten van de scenariostudies. Daarbij ligt de nadruk op het gegeven dat er verschillende modellen zijn gebruikt. Daarentegen schenken Driehuis c.s. weinig aandacht aan de werking van de modellen zelf. Dat is jammer, want zou men dit wel hebben gedaan, dan had men onder meer kunnen laten zien dat de uitkomsten van de scenariostudies in hoofdzaak zijn bepaald door de vooraf gekozen nevenvoorwaarden en dat de modellen zelf er minder toe doen. Het lijkt de moeite waard om voor deze kwestie nadere aandacht te vragen. De (beoogde) verschillen tussen de scenario's komen daarmee in een ander daglicht te staan. Het onderhavige artikel is aan de kwestie gewijd 4). Volledigheidshalve geven we eerst een kort overzicht van de bedoe-

lingen en de uitkomsten van de vier scenario's.

De vier scenario's

Het rapport van de Stuurgroep bevat een aantal bijlagen waarin de macro-economische onderbouwing van de toekomstberekeningen nader is verantwoord 5). Deze informatie is hier in de vorm van een tabel met kerngegevens samengevat (zie de tabel).

Van de vier scenario's steunen de eerste drie op berekeningen met het Vintaf-model van het Centraal Planbureau. Het vierde scenario is gebaseerd op een (nog) niet gepubliceerd model van de Stichting voor Economisch Onderzoek 6). Naar bedoeling zijn de verschillen tussen de vier toekomstberekeningen als volgt te omschrijven.

In het *referentiescenario* worden de veronderstellingen ten aanzien van het overheidsbeleid uit de periode 1980-1985 naar het jaar 2000 doorgetrokken 7). In dit scenario ligt de politiek min of meer vast: „Niet omdat iemand een dergelijke onveranderlijkheid van het beleid vanaf 1985 zou willen, maar om te bekijken wat er zou gebeuren bij een ongewijzigd beleid” 8). Het resultaat is dat de werkgelegenheid van bedrijven constant blijft, ondanks (of mede dank zij) een forse verkorting van de arbeidstijd. Volledigheidshalve dient te worden opgemerkt dat dit scenario op verzoek van de minister van Economische Zaken is ontwikkeld, voorafgaand aan de installatie van de Stuurgroep.

In het *industrieel-herstelscenario* is een sociaal-economisch beleid ingebouwd dat is gericht op een groeiende economie. Een belangrijk instrument is de combinatie van loonmatiging en belastingverlaging. Daarnaast is een aanhoudende stimulering van de investeringen voorzien 9). De arbeidstijdverkorting vindt op een iets kleinere schaal plaats dan in het referentiescenario. Met dit al ontstaat dan het perspectief dat de werkgelegenheid van bedrijven met gemiddeld 1% per jaar zou kunnen toenemen.

In het *arbeidsdelingsscenario* richt het beleid zich vooral op een forse verkorting van de arbeidstijd: „Het is een bewuste keuze voor minder economische groei dan in het industrieel-herstelscenario in ruil voor meer vrije tijd. Via arbeidstijdverkorting en verdeling van het beschikbare werk wordt meer nadruk gelegd op de consumptie van vrije tijd dan op de consumptie van materiële zaken” 10). Er resulteert een zelfde werkgelegenheids-groei als in het industrieel-herstel-

scenario bij een iets trager verloop van de consumptie.

In het *scenario voor behoud van milieu en welvaart* is het beleid niet primair gericht op groei van de industrie, maar meer op de groei van de dienstensector: „Daartoe wordt de BTW in deze sector sterk verlaagd, waardoor onder andere de handelsmarge wordt verruimd (en kan in die sector meer worden verdiend terwijl de prijzen er relatief dalen). Tegelijkertijd wordt de BTW verhoogd op consumptiegoederen die een groot beslag leggen op energie en milieu” 11). De uitkomsten van dit scenario lijken - macro-economisch gezien - het meest op die van het referentiescenario, met dit verschil dat de werkgelegenheid van bedrijven in het onderhavige geval toeneemt.

Het oog richtend op de tabel, stellen we ter samenvatting vast dat de berekeningen op hoofdpunten allen in dezelfde richting wijzen, namelijk van een historisch gezien lage groei (1,5 à 3% per jaar), die gepaard gaat met een hoge inflatie (5,5 à 7% per jaar). Ze zullen nu ingaan op het verband tussen deze uitkomsten en de gekozen uitgangspunten. Daarbij nemen we het *referentiescenario* als voorbeeld. Het betoog geldt mutatis mutandis voor de andere scenario's 12).

*De auteur is verbonden aan de economische faculteit van de Katholieke Hogeschool Tilburg. Dank gaat uit naar prof. dr. H. W. J. Bosman en prof. dr. Th. C. M. J. van de Klundert voor hun levendige commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

1) *Tussenrapport*, Stuurgroep Maatschappelijke Discussie Energiebeleid, Den Haag, januari 1983.
2) In het zogenoemde hoge-groei-scenario is sprake van een stijging van het totale energiegebruik met ongeveer 25% in het jaar 2000 vergeleken met 1980. In het zogenoemde groene scenario daalt het energiegebruik met ongeveer 19% vergeleken met 1980.

3) W. Driehuis, E. C. van Ierland en P. J. van den Noord, Toekomstscenario's in discussie, *ESB*, 10 augustus 1983.

4) Ten einde de kern van het betoog duidelijk te houden, gaan we hier niet in op de veronderstellingen ten aanzien van de ontwikkeling van de wereldhandel en de buitenlandse prijzen zoals die bij de scenariostudies zijn gemaakt. Zie hierover ook de behartenswaardige opmerkingen van Driehuis c.s., op. cit., blz. 703.

5) Met name de literatuur die is gebruikt bij de samenstelling van hoofdstuk 11 van het *Tussenrapport*. Deze bestaat uit vier delen, waarnaar wij in het vervolg zullen verwijzen.

6) Van het Vintaf-model zijn enkele gepubliceerde versies bekend, van het model van de Stichting voor Economisch Onderzoek daarentegen niet. De resultaten van de CE-studie zijn overigens wel apart gedocumenteerd in *Economie, energie en milieu in Nederland 1980-2000*, SEO, Amsterdam, 1983.

7) Het betreft hier de veronderstellingen uit de nota *De Nederlandse economie in 1985*, Den Haag, 1981. Onze kanttekeningen bij het referentiescenario zijn onverkort van toepassing op de berekeningen die voor deze nota zijn gemaakt.

8) *Tussenrapport*, op. cit., blz. 161.

9) De stimulering van de investeringen loopt op van f. 1 mrd. per jaar in de periode 1985-1990, naar f. 2 mrd. in 1990-1995, tot f. 3 mrd. per jaar in het tijdvak 1995-2000. Voor een uitvoerige beschouwing over de combinatie van loonmatiging, belastingverlaging en investeringsstimulering zie verwezen naar A. B. T. M. van Schaik, *Inleiding tot de empirische macro-economie*, 2, Groningen, 1983.

10) *Tussenrapport*, op. cit., blz. 161.

11) *Idem*, blz. 162.

12) Zie hierover het slot van paragraaf 3 en paragraaf 4 van het *Tussenrapport*.

Tabel. Kerngegevens scenario's, in jaarlijkse procentuele groeivoeten

	Referentie-scenario	Industrieel-herstel scenario	Arbeidsdelings-scenario	Scenario voor behoud van milieu en welvaart
Exogene variabelen:				
volumen wereldinvoer (wereldhandel)	3,0	3,0	3,0	3,0
invoerprijspeil (in gulden)	6,5	6,5	6,5	6,5
concurrerend uitvoerprijspeil (in gulden)	6,5	6,5	6,5	6,5
volumen autonome bestedingen	1,0	1,0	1,0	1,0
bedrijfstijd	-0,75	-0,75	-0,75	-0,75
arbeidstijd	-1,75	-1,25	-2,25	-1,75
Endogene variabelen:				
werkgelegenheid bedrijven	0	1,0	1,0	0,4
loonsom per werknemer in bedrijven	8,25	5,75	6,25	7,8
prijspeil particuliere consumptie	7,0	5,5	6,5	6,5
prijspeil goederenuitvoer	6,5	5,5	?	?
volumen particuliere consumptie	1,0	1,5	1,25	1,0
volumen particuliere investeringen	2,5	5,5	4,75	2,6
volumen goederenuitvoer	3,0	5,5	4,0	?
volumen goedereninvoer	3,0	4,5	?	?
opbrengstprijzen productie	6,5	4,0	5,5	6,1
productievolumen bedrijven	1,5	3,0	2,0	1,7
bezettingsgraad	0	0	0	0
arbeidsproductiviteit	1,5	2,0	1,0	1,3
reële arbeidskosten	1,75	1,75	0,75	1,7
saldo goederenrekening	0	0	0	0

Toelichting: De cijfers zijn ontleend aan de rapporten die in de voetnoten 5 en 6 zijn genoemd. Waar een vraagteken staat, is het cijfer niet te vinden noch uit de andere cijfers af te leiden. Bij de samenstelling van de tabel deed zich een drietal problemen voor. Ter wille van de vergelijkbaarheid hebben wij ons in de eerste plaats moeten beperken tot het geven van de cijfers voor de totale bedrijvensector omdat het onderscheid tussen de aardgassector en de rest van de sector bedrijven in de rapportage niet consequent is gevolgd. Het tweede probleem is dat in het vierde scenario een andere indeling van de in- en uitvoer is gehanteerd dan in de overige scenario's. Daarom zijn in de laatste kolom van de tabel geen in- en uitvoercijfers opgenomen. Het derde probleem betreft de periode-indeling. Het referentie- en het behoudscenario kennen als peildata respectievelijk 1985, 1990 en 2000. Bij de overige scenario's wordt over het jaar 1990 daarentegen nauwelijks gesproken. Daarom hebben de cijfers van het herstel- en delingsscenario betrekking op het tijdvak 1985-2000 en die van het referentie- en behoudscenario op de periode 1990-2000.

Van uitgangspunten naar resultaten

De berekeningen voor het referentiescenario hebben plaatsgevonden onder een groot aantal nevenvoorwaarden. Zo ver is na te gaan zijn het er zeven:

1. het saldo op de goederenrekening van de betalingsbalans verandert (nagenoeg) niet 13);
2. het financieringstekort van de overheid (gerekend in procenten van het nationale inkomen) blijft constant 14);
3. de bezettingsgraad verandert niet, dat wil zeggen de productie groeit even snel als de productiecapaciteit 15);
4. de uitvoerprijzen lopen in de pas met de prijzen van de concurrenten en de wisselkoersen blijven constant 16);
5. de ontwikkeling van de loonsom per werknemer in bedrijven is afgestemd op de „beoogde” stijging van de uitvoerprijzen 17);
6. het volume van de bedrijfsinvesteringen neemt met gemiddeld 2,5% per jaar toe 18);
7. de werkgelegenheid in bedrijven verandert niet 19).

In modeltermen gesproken, zijn de eerste drie nevenvoorwaarden op te vatten als even zo veel extra vergelijkingen. Daarmee verschijnen ook additionele op te lossen variabelen. De belangrijkste nieuwe endogene variabele is kennelijk de buitengebruikstelling van onbenutte productiecapaciteit. Deze wordt namelijk met zoveel woorden genoemd 20). De twee andere nieuwe endogene variabelen zijn minder duidelijk herkenbaar. In ieder geval moet hierbij worden gedacht aan het tarief van de loonbelasting dat wordt gebruikt om het financieringstekort constant te houden 21). De laatste vier nevenvoorwaarden zijn geen nieuwe vergelijkingen, maar verbanden die in de plaats komen van de oorspronkelijke vergelijkingen

ter verklaring van de uitvoerprijzen, de lonen, de investeringen en de werkgelegenheid.

Onder de genoemde condities is het Vintaf-model (in de ogen van het Centraal Planbureau?) „operationeel” gemaakt om voor het referentiescenario te worden gebruikt 22). Naast de nevenvoorwaarden met betrekking tot de modelstructuur zijn natuurlijk ook veronderstellingen gemaakt over het verloop van de exogene variabelen die van het model deel uitmaken. De belangrijkste exogene variabele is de wereldhandel. We zullen nu laten zien dat de groei van de wereldhandel onder de gestelde nevenvoorwaarden zelfs het *gehele* beeld bepaalt zoals dat uit het referentiescenario naar voren komt 23).

Het volume van de wereldhandel (inclusief energie) groeit met 3% per jaar. Volgens de uitvoervergelijking van het Vintaf-model zal het volume van de goederenuitvoer met nagenoeg hetzelfde percentage toenemen als de concurrentiepositie op de wereldmarkten en de bezettingsgraad niet veranderen. Aan beide voorwaarden is hier voldaan. De concurrentiepositie verandert niet omdat de uitvoerprijzen in de pas (moeten) lopen met de concurrentenprijzen. De bezettingsgraad verandert naar verondersteld evenmin.

De uitvoer neemt dus even snel toe als de wereldhandel. Daar komt bij dat ruilvoetveranderingen zijn uitgesloten; de uitvoerprijzen lopen – naar verondersteld – niet alleen gelijk op met de concurrentenprijzen doch ook met de invoerprijzen. Gegeven de conditie van betalingsbalansen evenwicht is de berekening dan snel gemaakt: de invoer loopt gelijk op met de uitvoer en daarmee met de wereldhandel.

Gegeven de in- en uitvoerontwikkeling is ook de economische groei bekend 24). Volgens de invoervergelijking van het Vintaf-model neemt de invoer met ongeveer hetzelfde percentage toe als de totale afzet, mits de

concurrentiepositie op de thuismarkten en de bezettingsgraad niet veranderen. Uit de cijfers van de tabel blijkt dat sprake is van een geringe verslechtering van de concurrentiepositie op de thuismarkten. Dit komt omdat een uitvoerprijsstijging van 6,5% per jaar een loonstijging van 8,25% per jaar toelaat. Hierdoor ligt de binnenlandse prijsinflatie iets hoger dan die in het buitenland. Dit positieverlies verklaart het kleinste gedeelte van de invoergroei. Het grootste gedeelte wordt verklaard door de groei van de afzet. En omgekeerd – zoals hier – ligt de afzetontwikkeling vast als de invoergroei en de verandering van de concurrentiepositie bekend zijn. Het resultaat is een afzetgroei van circa 2% per jaar. Hiermee correspondeert een productiegroei van circa 1,5% per jaar 25).

De productiegroei is dus in hoge mate gedetermineerd door de conditie van evenwicht op de betalingsbalans en de (veronderstelde) verandering van de ruilvoet (die in het referentiescenario nihil is). Het econometrische model speelt hierbij – behalve op één punt – slechts een ondergeschikte rol. De uitzondering betreft de gebruikte waarde van de invoerelasticiteit van de afzet. In de Nederlandse omstandigheden is deze groter dan één: een stijging van de totale afzet met 1%

- 13) Idem, deel 1, blz. 10.
- 14) Idem, deel 1, blz. 37, met name tabel 13.
- 15) Idem, deel 1, blz. 34.
- 16) Idem, deel 1, blz. 26 en 31.
- 17) Idem, deel 1, blz. 31.
- 18) Idem, deel 1, blz. 31.
- 19) Idem, deel 1, blz. 35. Dit is onze interpretatie van de laatste zin op deze bladzijde.
- 20) Idem, deel 1, blz. 34.
- 21) Idem, deel 1, blz. 30.
- 22) Er zijn ook enkele coëfficiënten van het model veranderd. Zo is bij voorbeeld verondersteld dat sprake zou zijn van een geleidelijke verlagening van de technologisch bepaalde productiviteitsstijging in de periode 1975-1990. Een recente interne studie van het CPB laat zien dat dit misschien geen erg gelukkige keuze is geweest.
- 23) Bij het nu volgende betoog is gebruik gemaakt van de maquette van het Vintaf-model zoals die door ons in verschillende publikaties is ontwikkeld.
- 24) Het CPB, deel 1, op. cit., blz. 24, formuleert dit als volgt: „Immers, door de randvoorwaarde die de betalingsbalans stelt, kunnen onze binnenlandse bestedingen – gegeven hun invoerquote – niet ongestraft sterker toenemen dan de uitvoer. Integendeel, bij een invoerelasticiteit ten opzichte van de afzet die groter is dan één moet de groei van de binnenlandse bestedingen bij de uitvoer ten achter blijven”.
- 25) Dit volgt uit de relatie tussen het volume van de productie van bedrijven en het volume van de totale afzet, geschreven in groeivoeten.

leidt ceteris paribus tot een toename van de invoer met méér dan 1%. En omgekeerd – zoals hier – zal met een invoergroei van 3% een afzetgroei van minder dan 3% gepaard gaan (26).

Gegeven een produktiegroei van 1,5% per jaar en de conditie dat de bezettingsgraad niet mag veranderen, ligt ook de groei van de produktiecapaciteit vast. Een capaciteitsgroei van 1,5% per jaar blijkt echter niet te sporen met de uitkomsten van het jaargangenblok van het Vintaf-model als we daar de gematigde ontwikkeling van de reële arbeidskosten en het relatief gunstige verloop van de investeringen bij invullen. Afgerond naar boven groeien de reële arbeidskosten met circa 2% per jaar. Hierdoor wordt de economische levensduur elk jaar 0,6 jaar langer. Alleen al hiermee correspondeert een capaciteitsgroei van circa 1,5% per jaar. Telt men daar nog het capaciteitseffect van de investeringen bij op, dan zal het duidelijk zijn dat de capaciteit de neiging heeft om sneller te groeien dan de toegelaten 1,5% per jaar. Dit is volgens ons de reden dat de samenstellers van het scenario hebben moeten besluiten om de onbenutte capaciteit op een of andere manier te elimineren (27).

Naast het „buiten gebruik stellen” is een verkorting van de bedrijfstijd het aangewezen middel om de capaciteitsgroei binnen de perken te houden. Bij een kortere bedrijfstijd wordt echter ook een kortere arbeidstijd. Hiermee is men zelfs nog een stap verder gegaan dan de ,75% per jaar waarmee de bedrijfstijd is verkort. Dat moest ook wel, want anders zou niet zijn voldaan aan de nevenvoorwaarde dat de werkgelegenheid in tact moet blijven. Dit is als volgt te begrijpen. De werkgelegenheidsvergelijking van het Vintaf-model bevat een arbeidsplaatsen- en een bezettingsgraadeffect. Het laatste is naar verondersteld nihil. De werkgelegenheid blijft dus alleen maar constant als ook het aantal arbeidsplaatsen niet verandert. Bij een arbeidstijdverkorting van 0,75% per jaar zou het aantal arbeidsplaatsen dalen. Vandaar de „veronderstelling” dat de arbeidstijd niet met 0,75% maar met 1,75% per jaar terugloopt.

Samenvattend stellen we vast dat het macro-economische „profiel” van het referentiescenario in hoge mate door de vooraf vastgelegde nevenvoorwaarden is gedetermineerd. Het econometrische model heeft feitelijk dus geen rol van betekenis mogen spelen. Immers, als de groei en de inflatie van te voren vastliggen, hoeft het model er eigenlijk alleen maar voor te zorgen dat het nationale inkomen zodanig wordt verdeeld dat de kringloop „klopt”.

Ook bij de andere scenario's is uitgegaan van evenwicht op de betalingsbalans en een gegeven loon- en prijsontwikkeling. Voor het *industriële-herstelscenario* bij voorbeeld is een loonvoetontwikkeling vastgelegd die – vergeleken met het referentiescenario – een zekere mate van loonmatiging inhoudt. Bij deze lagere loonvoet „passen” volgens de prijsvergelijkingen van het Vintaf-model lagere prijzen, waardoor de concurrentiepositie (die verbetert) invloed gaat uitoefenen op de uitvoer. Hiermee „ontstaat” weliswaar een hogere groei dan in het referentiescenario, doch ook hier geldt dat de groei en de inflatie in feite van te voren zijn vastgeprikt.

Slot

Het bovenstaande roept de vraag op of men met behulp van hetzelfde econometrische apparaat niet méér informatie boven tafel zou kunnen krijgen dan thans voorligt? Deze vraag kunnen wij bevestigend beantwoorden. Naast de conditie van evenwicht op de betalingsbalans geldt namelijk als belangrijkste veronderstelling achter de scenario's in kwestie dat de arbeidsmarkt decennia lang *niet* (endogeen) werkt. In het *scenario voor behoud van milieu en welvaart* bij voorbeeld, is de groeivoet van de loonsom per werknemer precies gelijk aan de som van prijs- en produktiviteitsstijgingen. Er is dus geen rekening gehouden met de negatieve invloed van de werkloosheid op de loonontwikkeling. Anders gezegd: het mechanisme van Phillips is uitgeschakeld. Dit is een zware veronderstelling. Een veronderstelling ook die er voor zorgt dat de scenario's in macro-economisch opzicht weinig van elkaar verschillen; een lage groei en een inflatietempo dat nagenoeg gelijk is aan het percentage dat voor het buitenland is verondersteld. Kortom: alom stagflatie. Alleen in het *industriële-herstelscenario* is (vooraf) enige loonmatiging verondersteld waardoor het stagflatoire beeld is afgezwakt.

Het moge bekend zijn dat aan het numeriek specificeren van het verband tussen lonen en werkloosheid een zekere mate van *willekeur* niet kan worden ontzegd, vooral bij *lange-termijnverkenningen* als die waar we het hier over hebben. De keuze van een bepaalde getalswaarde heeft te maken met veel (subjectieve) factoren, zoals het waarden van de kracht van de vakbonden, het „gevoelen” over de mate waarin de maatschappij maakbaar is, de ervaringen op het terrein van de loonvorming die in het recente verleden zijn opgedaan, de betekenis die wordt toegekend aan de signalen die economie naar de maatschappij uitzenden enz. Het is moeilijk om zulke factoren te objectiveren. (In feite ligt hier nog een uitgebreid researchprogramma.) Daarom moeten we erg voorzichtig zijn met het maken van een keuze. Dit klemmt te meer omdat de invloed van de gemaakte keuze op de modeluitkomsten erg groot (soms zelfs van cruciale betekenis) kan zijn. Dit hebben wij onlangs nog eens gedemonstreerd: mèt het (sterke) verband tussen lonen en werkloosheid ontstaat op den duur altijd volledig werkgelegenheid, zònder dit verband krijgen de modelberekeningen op lange termijn een *explosief* karakter (28). Er zijn natuurlijk ook allerlei tussenposities denkbaar, afhankelijk van de getalswaarde die aan de Phillipsrelatie is toegekend.

Naar onze mening dient de onzekerheid over de werking van het mechanisme van Phillips bij *lange-termijnverkenningen* altijd te worden geëxpliciteerd. We kunnen ons bij voorbeeld voorstellen dat met een scenario van ongewijzigd beleid zou worden begonnen, waarin het mechanisme van Phillips werkt op de wijze zoals dat voor een tamelijk lang tijdvak van het verleden is gebeurd. In zo'n scenario zou een aanzienlijke loonmatiging (gepaard gaande met een verbetering van het financieringstekort) uit de bus zijn gekomen, méér dan nu in het zogenoemde hoge groeiscenario is verondersteld (29).

Vervolgens zou men op dit scenario hebben kunnen gaan „afdingen”, waardoor op een procedureel overzichtelijke manier de uitgangspunten zouden zijn ontstaan voor alternatieve scenario's. Vergeleken met de scenario's van het *Tussenrapport* zou de gebruiker van zulke modelberekeningen dan beter zijn geïnformeerd over de ratio en invloed van de gekozen veronderstellingen.

A. B. T. M. van Schaik

26) Het is bij de lange-termijnverkenningen als de onderhavige dus niet onbelangrijk om de numerieke specificatie van deze elasticiteitscoëfficiënt goed te onderbouwen. Ook bij het gebruiken van zulke getallen zou de nodige flexibiliteit aan de dag kunnen worden gelegd. Zo zou een uitgesproken alternatief met kernenergie wel eens kunnen inhouden dat de waarde van de invoerelasticiteit van de afzet naar beneden moet worden bijgesteld, waardoor de binnenlandse groei groter wordt.

27) Het is niet duidelijk hoe: via de afstootconditie of op een andere manier?

28) A. B. T. M. van Schaik, op. cit., de hoofdstukken 5 en 6.

29) Overigens rijzen bij hoge-groeiscenario's wel vragen naar de plausibiliteit van de resultaten als we kijken naar de bijpassende sectorstructuur. (Zie hierover bij voorbeeld Deel 2, op. cit., blz. 20). Zulke vragen hoeven er echter niet a priori toe te leiden dat de „vrije” werking van macro-econometrische modellen wordt ingeperkt.